

Відгук
офіційного опонента доктора філологічних наук,
професора Бялика Василя Дмитровича
про дисертацію Лазебної Наталії Валеріївни
«Лінгвосеміотика англомовного дигітального дискурсу», подану на
здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук
за спеціальністю 10.02.04 – германські мови

Докторська дисертація Лазебної Наталії Валеріївни «Лінгвосеміотика англомовного дигітального дискурсу» виконана в міждисциплінарній інтегрованій площині. Авторка дисертації ідентифікує в науковій картині статус англомовного дигітального дискурсу (АДД) (об'єкт дослідження) як його лінгвосеміотичні параметри в єдності вербальних і невербальних репрезентацій досліджуваного дискурсу (предмет дослідження).

Матеріалом авторської розвідки слугують англомовні тексти і текстові фрагменти трьох найбільш поширених сфер побутування АДД: сучасної англійської мови, використовуваної у мовах програмування (штучні / синтетичні мови), сучасної англійської мови, використовуваної в інноваційних технологіях (природна мова), сучасної англійської мови під час машинної обробки її текстових реалізацій у віртуальному просторі.

Актуальність теми зумовлена новизною дослідження, її причетністю до сучасних методологічних засад, до чинності вічних проблем мислення та мови, мови та мовлення, до поліаспектності семіотичних знаків, до омовлення результатів пізнання, до законів динаміки, адаптивності, до вторинних конструювань та феномену реконструкції.

До наукової новизни дослідження Н. В. Лазебної віднесу те, що вперше новий лінгвістичний напрям – дигітальна лінгвістика, центральною ланкою якої визнається дигітальний дискурс – розглядається як тришаровий когнітивно-комунікативний конструкт в єдності мікро-, мезо- і макрорівня, призначений для використання в режимі «Людина ↔ Машина».

У роботі вперше проаналізовано шляхи і способи інтегрального й диференційного використання вербальних і невербальних знакових систем мов програмування (МП) у кореляції з природною англійською мовою (П(А)М), обґрунтовано види синхронічних змін у соціокультурному вимірі знаку, описано процеси трансформації знаків під час їх актуалізації в П(А)М і в МП, встановлено спільні та відмінні риси в аранжуванні граматичних, лексико-семантичних і графічних засобів (природної) англійської мови і (штучних) мов програмування в їх проєкції на різні режими комунікації в системі «Людина ↔ Машина».

У роботі також співвіднесено семіотичний базис П(А)М з візуально-графічними засобами, символами, літерно-цифровими командами МП, інтеграція яких, на думку авторки, постає у цифровому текстовому просторі як своєрідний лінгвосеміотичний симбіоз – першооснова й запорука існування АДД.

З точки зору логіки викладу, дисертаційна робота характеризується чіткою та збалансованою структурою, зорієнтованою на вивчення об'єкта дослідження. Структура роботи, що складається з вступу, чотирьох розділів та висновків, логічно витримана та відповідає задуму дисертації. Зміст дисертації повністю відповідає її назві, положення, що виносять на захист, є обґрунтованими у тексті самого дослідження. Широкий спектр завдань, поставлений у роботі, забезпечує досягнення мети дослідження.

Кожний розділ завершується висновками, в яких стисло резюмуються результати даного етапу дослідження. В кінці подаються списки використаних в дисертації теоретичних та ілюстративних джерел, а також додатки, у яких експлікуються параметричні властивості МП та характеристики формальних і семіотичних систем, які стали об'єктом дослідження.

Не викликає сумніву теоретична значущість дисертаційного дослідження, яке можна вважати певним внеском авторки у розвиток вітчизняної лінгвістичної науки. Теоретична значущість роботи Н. В. Лазебної полягає у науковій розробці положень щодо семіозису англійської мови у сфері

інформаційних технологій, комп'ютерної комунікації, робототехніки тощо. Запроваджений підхід може сприяти розширенню знань і уявлень лінгвістичного загалу щодо ролі та місця АДД у нейролінгвістичному програмуванні, техніках мовного маніпулювання та фокусуванні майбутнього. Теоретичне значення дисертаційної роботи полягає також в тому, що вона певним чином доповнює теорію когнітивно-комунікативного мовознавства, а її результати можуть бути корисними й для низки інших лінгвістичних дисциплін – лінгвосеміотики, лінгвокогнітології, лінгвоконцептології, лінгвосинергетики, лінгвокультурології, соціолінгвістики, прикладної лінгвістики.

Дисертантка опрацювала значний обсяг вітчизняної та зарубіжної наукової літератури з проблематики дослідження. Список використаних джерел налічує 1130 позицій, з них 536 – іноземними мовами та 268 позицій – список джерел ілюстративного матеріалу. Така широка обізнаність автора підтверджується у тексті роботи аналізом думок різних учених, умінням узагальнювати їхні точки зору, коректно спиратися на погляди, що стали методологічною основою її дослідження.

Реферована робота має вихід у наукові програми та теми дослідження Запорізького національного університету, де виконувалася робота, та Запорізького національного університету «Запорізька політехніка», де працює авторка.

Практична цінність рецензованої дисертації достатньою мірою виявляється у застосуванні висновків і результатів роботи у навчально-виховному процесі зі студентами та аспірантами. Результати дослідження можуть знайти як безпосереднє використання (на заняттях з англійської мови при роботі з електронними базами даних, лінгвістичними корпусами, машинним перекладом тощо). Ілюстрацією практичного втілення результатів роботи можна вважати розроблений авторкою спеціальний он-лайн-курс англійської мови, запроваджений на платформі Canvas. Отже, положення, результати й висновки роботи можуть бути використані для подальшої розбудови теорії англійської

мови – лексикології, теоретичної граматики, стилістики тощо, а також у спецкурсах різного лінгвістичного спрямування.

Серед сильних сторін рецензованої роботи відзначу ґрунтовні теоретичні підвалини дослідження; аналіз різних точок зору на досліджувані проблеми; чітке окреслення основних завдань роботи. Формулювання Загальних висновків не викликає зауважень. Позитивним є те, що авторка усвідомлює перспективи продовження своїх досліджень. Їхнє формулювання на с. 350 надає впевненості в успішності майбутніх пошуків Н. В. Лазебної.

Позитивним у роботі, що розглядається, є не тільки оригінальний власний підхід до встановлення основних параметрів проаналізованого емпіричного матеріалу, але й ґрунтовне, послідовне вибудовування концепції дослідження, її детальний виклад.

Мета роботи пронизує як авторські гіпотези, так і змістовий виклад матеріалу. Стабільно значущими залишаються питання виявлення онтології АДД, встановлення кореляції вербального, вербально-невербального та екстралінгвального інструментарію його маніфестації, розкриття особливостей реалізації соціо-та лінгвокультурних і лінгвоматематичних засад мов програмування, взаємодії природної англійської мови та штучних мов програмування, комунікативно-функційної організації інтеракції «Людина – Машина».

Наукова новизна роботи, її методологічні засади, теоретична та практична значущість не викликає жодного сумніву. В дослідженні використані традиційні загальнонаукові методи (індукція – дедукція, аналіз – синтез, абстрагування – конкретизація, інтроспекція – ретроспекція та ін.) в опорі на усталені *дихотомії мовознавства* (означуване – означальне, мова – мовлення, парадигматика – синтагматика, інваріант – варіант, синхронія – діахронія та ін.), так і конкретні лінгвістичні методи (описовий, семіотичний аналіз, лінгвокогнітивний, дискурсивно-текстовий, функційно-комунікативний, структурного моделювання, прагмасемантичний, елементи семантичної, морфологічної та синтаксичної інтерпретації текстів інноваційних галузей,

техніки класифікації та систематизації, прийоми трансформаційного аналізу, дієслівного картографування і кількісних підрахунків). Важливим, на нашу думку, виявився експеримент, розроблений та проведений авторкою під час її участі у міжнародному проєкті «E-Teacher Cubed: Enabling Alumni to Recycle Courses with Colleagues». Назва проєкту авторки: «English for Professional Communication and Self-Development».

Валоративність роботи об'єктивується проблематикою поставлених у роботі завдань: кореляцією вербальних та невербальних засобів мультимодальності, осмисленням базових положень лінгвістики та перспективами дослідження. Наскрізними є творчі пошуки авторки комплексного підходу до об'єкта, використання факторів системності та динамічності. Кожне винесене на захист положення має чітку якісну та кількісну аргументацію. Докторська дисертація Лазебної Н. В. «Лінгвосеміотика англomовного дигітального дискурсу» позначена логічним науковим викладом. Тема представлена релевантно у тексті, матеріалах дослідження та їх апробації. Вельми значущими є екскурси в адгерентні проблеми осмислення, в джерела пошуків, досвід вчених вітчизняних та зарубіжних студій.

У першому розділі «Теоретико-методологічні передумови дослідження англomовного дигітального дискурсу» (с.38-124) йдеться про найважливіші теоретико-методологічні передумови дослідження під кутом зору когнітивно-комунікативної парадигми лінгвістики і в екстраполяції на об'єкт і предмет дослідження. У предметній області окреслено теоретичні проблеми семіотики у зв'язку з дихомією «природна мова vs штучна мова», в об'єктній області розглянуто ключові проблеми вивчення дискурсу і тексту. Спеціальну увагу приділено з'ясуванню лінгвістично релевантних параметрів АДД у контексті загальної типології дискурсів з наступним виходом у методику його комплексного аналізу.

У другому розділі за назвою «Мікрорівень англomовного дигітального дискурсу: лінгвосеміотика мов програмування» (с.125-191) авторка тлумачить

лінгвосеміотичний аналіз АДД на мікрорівні його репрезентації, наведено основні параметричні характеристики (штучних) МП, їх соціо- та лінгвокультурні риси, представлено концептуальний і ментальний конструкти учасників АДД, описано лінгвоматематичне підґрунтя / симбіоз МП на базі англійської мови (МП Scratch, Squeak, Python), описано рефлексії лінгвістичних категорій у мовах МП, їх операційну впорядкованість і модальність.

У заголовку до третього розділу «Мезорівень англomовного дигітального дискурсу: взаємодія (природної) англійської мови та (штучних) мов програмування» (с. 192-260) базові слова компресовано передають зміст дослідження. Авторка розглядає мезорівень АДД, а саме взаємодію П(А)М та МП, описує лінгвосеміотичну специфіку його конструювання автосемантичними одиницями - номінативною фразою та дієслівною фразами; аналізує значущість морфології у патерні «Людина ↔ Машина», явища морфоспліту та текстокластеризації; схарактеризовує особливості актуалізації темпоральності та її сприйняття Людиною і Машиною; представляє принципи машинної обробки природної мови та описує її дигіталізований інструментарій; графічне аранжування текстового простору АДД, його пунктуаційну графіку, візуально-графічні засоби і текстову експресію.

У четвертому розділі «Макрорівень англomовного дигітального дискурсу: лінгвальна медіація чатботів» здійснено лінгвосеміотичний аналіз макрорівня АДД, а саме лінгвальної медіації англomовних чатботів, які виступають у ролі медіатора комунікації «Людина ↔ Машина»; схарактеризовано загальні характеристики чатботів, агентів спілкування і дигіталізованої сутності Людини; інвентаризовано засоби підтримання комунікації «Людина ↔ Машина»: шаблонізацію мовлення чатботів, мовну амбівалентність і шляхи її подолання; описано комунікативно-функційну організацію інтеракції «Людина ↔ Машина», специфіку використання архітектоніко-мовленнєвих форм, прагмасемантичний візерунок аранжування інтеракції Чатбота з Людиною та мовленнєву поведінку чатботів у текстовій комунікації.

У Загальних висновках наведено підсумок наукового осягнення проблеми

лінгвосеміотики англомовного дигітального дискурсу і окреслено перспективи подальших наукових розвідок.

Проте, як кожна робота такого гатунку, вона дає ґрунт для роздумів щодо перспектив розвитку обраного напрямку в лінгвістиці, дозволяє подискутувати щодо окремих розбіжностей у точках зору, висловити авторці побажання щодо поліпшення оформлення та формулювання результатів наукового пошуку.

Зупинимось на деяких роздумах стосовно перспективного бачення адгерентних проблем творчого пошуку Лазебної Н. В.

1. Мікрорівень англомовного дигітального дискурсу виступає певним базисом його конструювання, а його основними конститuentами, вважає авторка, є мови програмування. Наголошуючи на об'єктно-орієнтованій природі обраних МП (Squeak, Scratch, Python), вибудовується певний лінгвосеміотичний субстрат, який «цементує» фундамент АДД. На цьому тлі залишається не зовсім зрозумілим питання про те, в який саме спосіб «відкрита і прихована» (с. 141) частини мов об'єктно-орієнтованого програмування дозволяють Людині «редагувати коди, створювати програми, зсуваючи фокус опосередкованості Людини у фокус її агентивності» (с. 142)? Певною мірою погоджуючись з дослідницею в основних її міркуваннях, все ж таки бажаним видається більш детальне розмежування Людини як опосередкованого учасника мікрорівня АДД та її ролі як агентивного учасника, тобто її позиція щодо того, що є на цьому рівні «первинним» – Людина чи Машина. Не досить зрозумілим видається й приклад: «За таким принципом параметризуються засобами англійської мови й вирази `file = modifier «=» type «{» {parameter} condition_ {if/else/while} «}»`. = identifier «:» (digital basis | digital {symbol})»; «condition = if (parameter,| «_nocondition») «call» identifier «;»» (с. 143). Тут постає питання про первинність МП у конструюванні мікрорівня АДД. Очевидно, що у наведеному прикладі засоби природної (англійської) мови є визначальними, і вони лише обмежуються певними позначками, знаками тощо. Чи дійсно тоді виходить, що мікрорівень «англомовного дигітального дискурсу конституюється текстами на

мовах програмування» (с. 32)?

2. Міждисциплінарний вимір цього дисертаційного дослідження, на нашу думку, потребує розгляду типологічно відмінних рис природної англійської мови і штучних мов програмування, а саме: принципів конструювання висловлювань, сприйняття та декодування усного чи письмового мовлення тощо. У розділі 3 «Мезорівень англійського дигітального дискурсу: взаємодія (природної) англійської мови та (штучних) мов програмування» певною мірою розглянуто номінативну та дієслівну фрази в інтеракції «Людина ↔ Машина» (с. 196-209), однак чи правомірно вважати ці частини англійської мови змістовними тригерами, які спрямовують спілкування Людини і Машини? Очевидно, краще було б розмежувати роль цих значеннєвих конструктів у розбудові мов програмування і у природній мові. Хоча авторка й наголошує на тому, що «...функції і процедури у МП передаються дієслівними засобами» (с. 203), вона говорить і про те, що «...повідомлення або запити від учасників АДД на мезорівні репрезентують домінуючу роль підмета в реченні, однак шаблон повідомлення є агентивно орієнтованим, і його ключовим репрезентантом є дієслово» (с. 203). Наскільки коректним є таке твердження, адже тут радше виявляється номінативність шаблону повідомлення, а не його агентивний фокус?

3. Дискусійним, на нашу думку, є й твердження авторки про виокремлені інтра-/ екстралінгвальні тригери спілкування «Людина ↔ Машина» (п. 4.2.; п. 4.2.1; с. 279-290). На нашу думку, краще було би говорити про стратегії такого типу спілкування і тактики їх реалізації. Особливо це стосується інтралінгвальних тригерів – скажімо, «ініціальний тригер саморепрезентації» (с. 284) сягає за межі іменування Людини і Мащини. Мабуть, доцільніше було б розділити його на ономастичний тригер, тригер ініціювання розмови між Людиною і Машиною і тригер саморепрезентації. Однак авторка продовжує свою думку, стверджуючи: «Такий антропоморфний фокус Мащини стає очевидним вже на поверхневому рівні комунікації з Людиною. Надалі Машина виявлятиме наближеність до людської сутності зверненням до різнорівневих

мовних засобів» (с. 285). У який саме спосіб Машина виявляє свій потенціал антропоморфізованості у комунікативному патерні «Людина ↔ Машина», які мовні засоби залучає і чи є саме природномовні засоби домінантними в такому типі спілкування?

На наш погляд, у розділі 3 дещо неповним видається аналіз морфологічних явищ, які утворюють групу предикативних категорій. Так, на тлі доволі розлогої презентації категорії темпоральності, на периферії дослідницької уваги залишаються категорії персональності й модальності (спосіб, наприклад). Цікаво було б дізнатися, якою мірою тут використовуються складне речення, предикативні звороти, апікативні конструкції тощо і чи взагалі вони використовуються.

4. Технічні зауваження:

- докторській дисертації такого масштабу і такого концептуального гатунку, якою є робота Н.В. Лазебної, безперечно, бракує статистичних даних чи хоча би кількісних підрахунків, які б могли подати роботу в ще більш вигідному світлі.

- оскільки термінологія (*парсинг, рандомне очищення, стемінг, шредінг* та ін.) із сфери інформаційних технологій є доволі специфічною і відомою лише доволі вузькому колу фахівців, її доцільно було б замінити більш поширеними питомими українськими синонімічними відповідниками;

- ілюстративно-графічний матеріал рецензованого дослідження не завжди є прозорим і зрозумілим: Додаток Б-5 «Опис основних команд у МП Scratch» містить не досить чіткі малюнки у супроводі гіперпосилань, які, вважаємо, недоцільно розміщені (безпосередньо під малюнком), що ускладнює сприйняття ілюстративного матеріалу; додаток А-3 «Квадрат потенційного дискурсивного імпульсу та відгуку АДД», посилання на який міститься у розділі 1 (с. 104), варто було би, на нашу думку, розмістити в основному тексті дисертації; рисунки 3.1 (с. 200), 3.3. (с. 207), 3.5. також, доцільно було би репрезентувати у більш чіткий спосіб;

● попри те, що праця Н.В. Лазебної загалом добре виконана в технічному відношенні, у ній все ж трапляються деякі орфоепічні огріхи (с. 44, с. 47, с. 76, с. 183, с. 218) та стилістичні хиби (с. 98, с. 147, с. 166, с. 183, с. 303).

Однак, висловлені зауваження мають рекомендаційний характер, не стосуються основного концептуального змісту роботи та не применшують її позитивної оцінки. Теоретичні засади дослідження осмислюються Лазебною Н.В. глибоко, що надає дисертації наукового шарму, робить її об'єктивною, актуальною та перспективною.

Автореферат, публікації Н. В. Лазебної відбивають зміст дисертації. Виклад основних положень не викликає сумнівів. Розглянуте дисертаційне дослідження заслуговує на схвалення.

Отже, рецензована праця виконана на високому науково-теоретичному рівні, має належне теоретичне та практичне значення. Узагальнюючи результати дослідження та беручи до уваги зміст автореферату, стверджую, що дисертація Лазебної Наталії Валеріївни «Лінгвосеміотика англomовного дигітального дискурсу» є завершеною науково-дослідницькою роботою, що відповідає вимогам п.9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженому Постановою КМУ N567 від 24.07.2013, зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ N656 від 19.08.2015 р., N 1159 від 30.12.2015 р. та N607 від 15.07.2020 р., а її авторка Лазебна Наталія Валеріївна **заслуговує** на присудження їй наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10.02.04 – германські мови.

Офіційний опонент

доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри комунікативної лінгвістики
та перекладу

Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича

В.Д. Бялик

Підпис: *Бялик В.Д.*
Учений секретар Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
Лазебна Н.В.
29 листопада 21